

Ганна Созикіна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
<https://orcid.org/0000-0003-1279-0970>
м. Харків, Україна

Психолого-педагогічні умови навчання іноземних мов у системі неформальної освіти

Psychological and pedagogical conditions of learning foreign languages in the system of non-formal education

***Анотація.** У статті підкреслена актуалізація ролі іноземних мов у сучасному суспільстві, що спричиняє потребу у вдосконаленні підходів та методів навчання студентів, а також оптимізації психологічних і педагогічних умов отримання нових знань. Визначено, що сьогодні на зміну традиційним механізмам організації освітніх процесів приходять підходи більш прогресивні, осучаснені, адаптовані до динамічних змін та, зокрема, глобальної невизначеності. Відбувається розвиток і одночасна трансформація освітнього простору, а ріст зацікавленості студентів у вивченні іноземних мов лише підтримує дану тенденцію. Визначено фактори, що сприяють становленню неформальної освіти в Україні, підкреслено значення оптимальних психолого-педагогічних умов організації неформальної освіти, які чітко відповідають мотивам і прагненням студентів, є гнучкими та адаптивними до сьогоденної освітньої діяльності. В ході дослідження було детерміновано сутність психологічних і педагогічних умов навчання у системі неформальної освіти, особливості вивчення саме іноземної мови на основі використання неформальних підходів і технологій, а також роль психолого-педагогічних умов як фактору, що впливає на досягнення студентом бажаних результатів. Описано досвід іншомовної підготовки з використанням аудіовізуального перекладу як сучасної цифрової технології вивчення мов. На основі отриманих узагальнень окреслено перспективи використання неформальних підходів у навчанні іноземних мов, а також зростання значення психолого-педагогічних умов у контексті вивчення мов у цифровому середовищі. Нині основна мета курсу іноземної мови у ВНЗ визначається її навчанням як засобом міжкультурної комунікації у сфері професійної діяльності. Сучасна кредитно-модульна система вищої освіти передбачає, що значна частина навчального часу відводиться на самостійну роботу студентів. Тенденція до збільшення часу, відведеного на самостійне засвоєння освітньо-професійних програм, концепції неперервної освіти та навчання впродовж життя орієнтують на студента як активного суб'єкта власного процесу набуття знань.*

***Ключові слова:** неформальна освіта, іноземна мова, самоосвіта і саморозвиток, мотивація, психологічні і педагогічні умови, освітній простір.*

Summary. *The article emphasizes the actualization of the role of foreign languages in modern society, which causes the need to improve the approaches and methods of teaching students, as well as to optimize the psychological and pedagogical conditions for obtaining new knowledge. It is determined that today the traditional mechanisms of organizing the educational process are being replaced by more progressive, modernized approaches adapted to dynamic changes and, in particular, global uncertainty. The development and simultaneous transformation of the educational environment is taking place, and the growth of students' interest in learning foreign languages only supports this trend. The factors that contribute to the formation of non-formal education in Ukraine are identified, the importance of optimal psychological and pedagogical conditions for the organization of non-formal education which clearly correspond to the motives and aspirations of students, are flexible and adaptable to the current educational space is emphasized. In the course of the study, the essence of psychological and pedagogical conditions of learning in the system of non-formal education was determined; the peculiarities of studying a foreign language with the use of non-formal approaches and technologies, as well as the role of psychological and pedagogical conditions as a factor affecting the student's achievement of the desired results were studied. The experience of foreign language training using audiovisual translation as a modern digital language learning technology is described. Based on the obtained generalizations, the prospects of using non-formal methods in foreign language learning, as well as the growing importance of psychological and pedagogical conditions in the context of foreign language learning were outlined. Currently, the main goal of a foreign language course in university is determined by teaching it as a means of intercultural communication in the field of professional activity. The modern credit-module system of higher education assumes that a significant part of the study time is allocated to independent work of students. The tendency to increase the amount of time devoted to independent mastering of educational and professional programmes, the concepts of continuous education and lifelong learning are oriented towards the student as an active subject of their own knowledge acquisition process.*

Key words: *informal education, foreign language, self-education and self-development, motivation, psychological and pedagogical conditions, educational space.*

Вступ. Вивчення іноземної мови у системі неформальної освіти має таку основну відмінність від традиційних підходів, як наявність більш сприятливих психолого-педагогічних умов, що будуються на потребах і інтересах самих студентів, потужній мотивації та усвідомленому ставленні до освітнього процесу. Умови повномасштабної війни в Україні жодним чином не знизили попит на знання іноземних мов, проте викликали значні трансформації освітнього процесу. Основною із них є зростання необхідності адаптації навчальних програм до сучасної невизначеності і нестабільності. Сьогодні традиційна система освіти залишається основою іншомовної підготовки, проте лише середовище неформального навчання виявляється здатним запропонувати ті психолого-педагогічні умови, що гарантують досягнення результату студентом за обставин, що склалися.

Проблематика вивчення іноземних мов у формальній та неформальній системах освіти та за різних психолого-педагогічних умов, основні парадигми викладання мов у ХХІ столітті активно досліджуються науковцями сучасності. Так, І. Зварич [1], В. Желясков [2], О. Тарнопольський [3] вивчають сучасні підходи до викладання іноземної мови, слідкують за формуванням новітніх освітніх технологій, зокрема вивчають динаміку розвитку неформальної освіти для забезпечення іншомовної освіти. О. Таран аналізує особливості формування навчальної автономії у осіб, що вивчають іноземну мову; досліджує значення цієї здібності в контексті самонавчання та саморозвитку студентів, які обрали неформальну форму освіти, підкреслює важливість створення оптимальних психолого-педагогічних умов навчання, що найбільше впливають на мотивацію та результати тих, хто навчається [4]. Л. Цвяк аналізує важливість здатності студентів до самоорганізації і самодисципліни під час вивчення іноземних мов в контексті неформальної освіти; визначає ключові психологічні умови підвищення ефективності організації навчального процесу [5]. Також науковець у своїх роботах описує власний погляд щодо сутності психолого-педагогічних умов і їх ролі у вивченні іноземної мови дорослими людьми [6].

Праці вище зазначених дослідників всебічно розкривають сутність неформальної освіти та особливості вивчення іноземних мов в умовах розвитку новітніх форм навчання. Проте, педагогіка динамічно розвивається і трансформується, особливо завдяки розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, а це спричиняє зміну поглядів на психолого-педагогічні умови навчання та формує потребу у постійному вивченні та вдосконаленні цього аспекту освітнього процесу.

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних умов організації вивчення іноземних мов у системі неформальної освіти, визначення шляхів їх удосконалення у зв'язку з поширенням цифрового середовища навчання мов.

Методологія та методи дослідження передбачають дослідження психолого-педагогічних умов вивчення іноземних мов, які визначають ефективність і результат навчання студентів у системі неформальної освіти, та використання нових підходів до організації самонавчання мов. Задля досягнення зазначеної мети було проаналізовано основні принципи, на яких будується система неформальної освіти, а також сутність та роль психолого-педагогічних умов в контексті вивчення студентами іноземних мов.

У широкому розумінні, психолого-педагогічними умовами навчання є сукупність факторів, що впливають на освітній процес та його ефективність. З огляду на комплексність даного поняття можна

стверджувати, що такі фактори мають різні джерела походження, проте є рівно важливими на шляху досягнення студентом певного результату. Аналізуючи розвиток системи освіти та ринку освітніх послуг, а також динаміку вивчення іноземних мов, слід зазначити, що цей освітній сегмент активно розвивається, оскільки мовні та мовленнєві компетентності вже давно стали однією з ключових вимог до підготовки сучасних, прогресивних та конкурентоздатних фахівців. Усвідомлення важливості знань іноземної мови як значного компонента професіоналізму вже само по собі є мотивуючим чинником для студентів. Мотив виступає основою психологічного контексту навчання, проте потреба людини у безперервному розвитку та самореалізації, її амбіції, самодисципліна і самоконтроль, здатність формувати чіткі цілі є не менш важливими складниками психологічних умов успішного навчання. Здобуття освіти як процес передбачає рівно однакову залученість і студентів, і педагогів, а тому іншою умовою результативності вивчення іноземної мови є педагогічний контекст, який складається з навчальних технологій, методів і прийомів, що використовуються викладачем, а також цифрових платформ для взаємодії учасників навчального процесу.

У широкому розумінні неформальна освіта в аспекті вивчення іноземних мов є студенто-орієнтованою системою навчання, що базується на унікальному виборі самим студентом технік опрацювання і засвоєння іншомовного матеріалу. Провідною характеристикою психолого-педагогічних умов вивчення мов в системі неформальної освіти є високий рівень вмотивованості студента при відсутності постійного контролю з боку викладача. За таких обставин психологічний контекст має більший вплив на результативність вивчення іноземної мови, а саме рішення щодо отримання відповідних знань є обумовленим певними мотивами, устремліннями, цілями, інтересами тих, хто навчається.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб належним чином дослідити особливості неформальної освіти у сфері вивчення іноземних мов, з'ясуємо відмінності між формальною, неформальною та інформальною освітою та особливості вивчення іноземних мов у площині неформальної освіти.

На основі проведеного аналізу наукових джерел [4; 6] можна дійти висновку, що формальна форма освіти призначена для довготривалої програми навчання або короткочасного курсу, після закінчення якого випускник, що успішно склав підсумкові іспити, отримує сукупність прав, гарантованих українським законодавством. Це, насамперед, право займатися оплачуваною професійною трудовою

діяльністю, право просування по кар'єрним сходинкам та отримання вищої посади, право продовжувати освіту у закладах вищої школи з більш високим ступенем акредитації. Здобувають формальну освіту в освітніх установах (зважаючи на конкретні освітні цілі) в організованому освітньому середовищі, що веде до сертифікації рівня здобутих компетенцій [4]. Під поняттям «сертифікації» розуміється видача офіційного документу, що підтверджує присвоєння освітньо-кваліфікаційного рівня, визнаного на рівні держави, та є фундаментом для подальшої трудової діяльності (атестат, диплом про закінчення ЗВО, посвідчення, що завіряють отримання необхідних знань, умінь, навичок тощо).

Неформальна освіта не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Вона може мати як очну форму (тренінги, майстер-класи, семінари), так і дистанційну (дистанційні курси, вебінари тощо). Сучасна неформальна освіта здійснюється завдяки існуванню широкого кола платформ дистанційного навчання.

В останні роки поряд з такими поняттями, як формальна та неформальна освіта, в освітньому просторі почали все частіше використовувати поняття інформальної освіти. Особливо це актуально в концепції підвищення кваліфікації фахівців чи отримання післядипломної освіти.

Інформальна освіта – це набуття соціально-культурного досвіду, який не входить до рамок педагогічно організованого процесу та не має його ознак, це процес оволодіння знаннями протягом життя, який не завжди є усвідомленим. Поняття «інформальна освіта», має префікс «ін-», тобто трактується як «без-», освіта позбавлена формальностей та додаткових процедур [2]. Інформальна форма освіти задовольняє потреби життєдіяльності дорослої людини, а деякі країни вже ведуть розмови про запровадження сертифікації інформальної освіти і схвалення її суспільством.

Інформальна освіта особливо актуальна для категорії дорослих, тобто для тих, хто залишив стіни навчальних закладів та мотивований продовжувати самонавчання. Основоположними складниками законодавства України про освіту дорослих є Конституція України, закони України «Про повну загальну середню освіту», «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», на стадії прийняття Закон України про освіту дорослих, а також інші нормативно-правові акти, дотримання яких є обов'язковим на території нашої країни.

Громадянам України гарантовано право на отримання освіти протягом життя незалежно від віку, статі, етнічної приналежності, освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня, наукового ступеню, вченого звання, світогляду, соціального статусу та майнового стану, місця проживання та реєстрації, здоров'я. Політика держави щодо інформальної освіти дорослих побудована на засадах «загальнодоступності та добровільного отримання освіти громадянами на протязі життя; безперервності та наступності освітнього процесу; плановірності, динамічності, передбачуваності освіти впродовж життя; науковості, інноваційності й далекосяжності; запровадження освітньої системи освіти впродовж життя; державному регулюванні та підтримці системи освіти впродовж життя; врахуванні особливостей побудови і складників освітніх потреб людини на різних етапах її життя» [7].

Необхідно зазначити, що вивчення іноземної мови в рівній мірі актуально як для здобувачів освіти в освітніх установах, так і для дорослих, оскільки вона є «основою полікультурного розвитку людини, допомагає усвідомити свою причетність до культурно-історичного надбання рідної країни, сприймати історію людства, розуміти відповідальність за свою країну, за український народ, за життя наступних поколінь не тільки на теренах нашої держави, а усій людській цивілізації, нести відповідальність за власні рішення; сприяє усвідомленню різноманіття світу та налагоджуванню міжкультурних взаємозв'язків різних країн; визначає як мовні, так і культурні права людей, визнає політичні свободи; формує готовність та здібність до співпраці з іншими людьми, налаштовує на гармонізацію взаємодії людини, природи і суспільства; формує особистість суб'єкта діалогу різних культур» [6].

Отже, сучасна освітня парадигма передбачає поєднання і взаємозгодження формальної, неформальної і інформальної форм освіти, а основними психолого-педагогічними умовами ефективності вивчення іноземної мови є високий рівень вмотивованості і раціональний вибір освітніх технологій відповідно до цілей студента.

У системі неформальної освіти у вищій особливе місце займає навчальна автономія, за якою фокус у вивченні іноземної мови максимально переноситься на студента, а роль викладача значно знижується у порівнянні з традиційними формами організації навчального процесу, які характерні для системи формальної освіти. Психолого-педагогічними умовами отримання знань є «вміння самостійно конструювати траєкторію навчання, шукати нову інформацію та корисні матеріали для розвитку мовних навичок, вдосконалювати вміння на основі свого власного досвіду або пов'язуючи цей процес із попередньо отриманим досвідом» [4, с. 100].

Таким чином, особливістю психолого-педагогічних умов вивчення іноземних мов саме на основі неформальних методів є самостійне ініціювання студентом навчального процесу – студент у даному контексті є і замовником, який створює попит на знання, і активним споживачем самих знань. Відсутність примусу з боку викладача є основною відмінною рисою, а також у певній мірі перевагою навчання у системі неформальної освіти.

О. Тарнопольський [3] формулює такі засади вивчення іноземної мови у системі неформальної освіти, з поглядами на які повністю погоджуємося: рішення про вивчення іноземної мови має добровільний характер; у переважній більшості випадків студент вже має потребу у застосуванні мовних навичок у повсякденному житті чи професійній діяльності, що виступає додатковим стимулом для ефективної роботи та тримає вмотивованість студента на високому рівні; здатність проаналізувати минулий досвід вивчення іноземних мов та обрати ефективний підхід до її вдосконалення або вивчення іншої мови. Переважна більшість людей базові мовні знання отримує в умовах традиційної освіти, тому, обираючи неформальні форми і методи вдосконалення розвинутих навичок, студент отримує можливість «відкинути» ті з них, які в силу суб'єктивних факторів були неефективними у минулому. Таким чином, навчання може стати не лише корисним, а і цікавим, що має важливе значення у частині психологічного контексту навчального процесу.

Крім того, наявність фактору конкуренції, що характерна для системи традиційної освіти, в певних випадках змінює фокус студента – його метою стає досягнення найвищих результатів у групі, а не реалізація тих цілей, які були сформовані ним на початку навчального процесу. Неформальна освіта працює по іншому, більшість із методик не передбачає (або використовує досить рідко) потребу у досягненні правильного результату (зокрема, мова іде про тестування, різні форми контролю тощо); навчання перетворюється на безперервний процес, яким керує сам студент на основі своїх відчуттів та вже реалізованих кроків.

Щодо педагогічного контексту вивчення іноземних мов у системі неформальної освіти, то його роль полягає у «правильному виборі технологій і прийомів вивчення матеріалу та його практичного опрацювання» [3, с. 5]. Найбільш розповсюдженими неформальними формами вивчення іноземних мов є дистанційні курси, використання цифрових он-лайн платформ, перегляд фільмів, читання художньої літератури мовою-оригіналом, відвідування тематичних семінарів, тренінгів чи вебінарів, які можуть бути організовані як у традиційному (очному) форматі, так і дистанційному – гнучкому і доволі адаптивному.

Закінчуючи курс вивчення іноземної мови в університеті, студенти часто ставлять викладачеві питання про те, що їм робити далі в плані продовження вивчення іноземної мови. Ми пропонуємо здобувачам освіти у Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті низку курсів, які забезпечують самостійне вивчення англійської мови як у рамках неформального, так й інформального навчання з використанням методу аудіовізуального перекладу.

Аудіовізуальний переклад (АВП) є сучасним підходом у дидактиці навчання іноземних мов, що швидко розвивається у міру вдосконалення цифрових технологій. Він визначається як передача вербальної мови аудіовізуальними засобами і, як правило, використовується як загальний термін для позначення «екранного перекладу», «мультимедійного перекладу», «мультимодального перекладу» або «перекладу фільмів» [8].

Використовуючи основні положення АВП, ми адаптували цю технологію для наших цілей, використовуючи паралельний переклад лексичних одиниць і текстів, озвучивши їх і розмістивши на платформі YouTube. У паузах, які робить диктор, у здобувачів є можливість повторювати лексику та фрази, що призводить до збільшення тренувальних лексико-граматичних завдань. Подвійна присутність лексичних одиниць, що представлені як у вигляді символів на екрані, так й у вигляді звуків, допомагає студентам, які можуть повертатися до однієї й тієї ж інформації багаторазово, відновлювати і закріплювати її, а паралельний переклад надає їм повне розуміння висловлювання у найкоротші терміни. Маніпулюючи текстом стільки разів, скільки це необхідно, вони міцно засвоюють його і лексику до нього, а в аудиторії матеріал відпрацьовується та закріплюється завдяки творчим чи проблемним завданням.

Висновки з дослідження. Вивчення мови у контексті неформальної освіти ініціюється студентами, здійснюється ними за власними навчальними планами на основі самостійно відібраного змісту та його самостійного структурування; реалізується техніками та прийомами, які є найбільш прийнятними для їх особистісних здібностей; і як результат, передбачає застосування самостійно набутих мовних знань та мовленєвих умінь у подальшій комунікативній діяльності як на побутовому, так і на професійному рівнях. Чинником ефективності іншомовного самонавчання є систематична самостійна робота, а також високий рівень мотивації навчання.

Отже, основною психологічною умовою вивчення іноземної мови у системі неформальної освіти є наявність високої мотивації, бажання до саморозвитку чи чітко сформованих цілей, що у сукупності визначає педагогічний контекст навчального процесу, зумовлює

вибір методів, підходів і технологій навчання. Такий формат освітніх процесів є перспективним, а його ефективність у значній мірі залежить від психолого-педагогічних умов, які доцільно досліджувати у перспективі більш глибоко навчального процесу.

Значний потенціал у галузі навчання іноземних мов у контексті неформальної освіти має технологія з використанням аудіовізуального перекладу, оскільки вона пропонує різноманітні зручні та доступні цифрові ресурси для вивчення мов.

Вважаємо технологію вивчення іноземних мов з використанням АВП перспективною сферою дослідження, оскільки цифрові технології та Інтернет підвищують доступність аудіовізуальної продукції та сприяють активному використанню аудіовізуального програмного забезпечення для дозвілля, роботи й освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зварич І. Освітні технології у вивченні іноземних мов. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов в умовах дистанційної освіти* : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (24 лютого 2022 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ. 2022. С. 6–8.
2. Желясков В. Психолого-педагогічна складова процесу формування іншомовної компетентності майбутніх судноводіїв. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов в умовах дистанційної освіти* : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (24 лютого 2022 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ. 2022. С. 8–9.
3. Тарнопольський О. Б. Три головних парадигми у викладанні іноземних мов у XXI сторіччі: пролегомени до створення єдиного підходу до їх навчання. *Іноземні мови*. 2019. №2 (98). С. 3–9.
4. Таран О. М. Психолого-педагогічні умови розвитку навчальної автономії студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2021. № 4. С. 99–104.
5. Цвяк Л. В. Самодисципліна при самостійному вивченні іноземної мови. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 4. С. 272–280.
6. Цвяк Л. В. Психолого-педагогічні умови ефективного навчання дорослих іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. № 30. С. 178–180.
7. Проект Закону України, № 7039 (07.09.2020) «Про освіту дорослих» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II06948A>.
8. Lertola J. From Translation to Audiovisual Translation in Foreign Language Learning. *Trans. Revista de traductologia*. 2018. № 22. P. 185–202.